

Azərbaycan realist və demokratiik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri də Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevdir. XIX əsrin son illərindən ədəbiyyat aləminə qədəm qoymuş Haqverdiyev dolğun məzmunlu dram əsərləri, yumorist-satirik hekayələri ilə şöhrətlənib, həm də ictimai xadim kimi realist ədəbiyyatımızın və sənətimizin inkişafında mühüm rol oynayıb.

Ustad sənətkarın dramaturji irsi ölkəmizdə teatr mədəniyyətinin yüksəlişinə yol açıb. Onun canlı həyat lövhələri ilə son dərəcə zəngin hekayələri nəsr tariximizin ən qiymətli nümunələri sırasında xüsusi yer tutur.

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi-mədəni və ictimai fikrinə silinməz iz qoyan ədibin anadan olmasından 151 il ötür. Naşir, dramaturq, ədəbiyyatşünas, dirijor Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev 1870-ci il mayın 17-də Qarabağ mahalının Şuşa şəhəri yaxınlığındakı Ağbulaq kəndində dünyaya göz açıb. Atası Əsəd bəy qəza idarəsində katib vəzifəsində işləyirmiş. Üç yaşında ikən atasının itirən Əbdürrəhimi emisi Əbdülkərim bəy öz himayəsinə alır. Kiçik Əbdürrəhimi atalığı H.Sadıqbəyov çox yaxşı qəbul edir, onun tərbiyyəsilə məşğul olur. 1880-ci ildə atalığı Əbdürrəhimi Şuşada Yusif bəyin müvəqqəti yay məktəbinə qoyur. Burada Haqverdiyev rus dilini öyrənir, rus yazıçılarını həvəslə oxuyur.

1884-cü ildə Haqverdiyev Şuşada bir teatr tamaşasında iştirak edir. Tamaşa gənc Əb-

Ədəbiyyatımızın böyük siması: Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev

dürrəhim çox xoş gəlir və onun ədəbi yaradıcılığa başlamasına təsir edən ilk amillərdən biri olur. Ədib özü deyir: "Yadımdadır, Mirzə Fətəlinin "Xırs quldurbasan"ı oynanılırdı. Bu əsəri gördükdən sonra Mirzə Fətəlinin məcmuəsini tapıb oxumağa başladım, hətta "Hacı Daşdəmir" adlı bir komediya da Mirzə Fətəlinin "Hacı Qara"sı məzmununda yazıb Yusif bəy Məliknəzərovu yəm mülhəzəsina verdim. Yusif bəy haqqıqı pedaqoq idi. O, mənim bu pyesimi bir növ dil ilə mənə qaytardı ki, mən nə ondan içirdim və nə də həvəsdən düşdüm".

1890-cı ildə Ə.Haqverdiyev Şuşa realni məktəbinin altıncı sinfini bitirib, Tiflis realni məktəbinin sonuncu sinfinə daxil olur. O, burada rus və Avropa klassiklərini öyrənir, tez-tez teatr tamaşalarına baxır. Ə.Haqverdiyev 1891-ci ildə Tiflis realni məktəbini bitirib, ali təhsil almaq üçün Peterburqa gedir və orada Yol Müəndisliyi İnstitutuna daxil olur. Peterburqda olduğu səkkiz il müddətində azad müdavi sifətli universitetin şərç fakültəsində təhsil alır, dil və ədəbiyyat məsələləriə ciddi məşğul olur. Peterburq ədəbi həyatının, tez-tez Aleksandrinski teatrında baxdığı tamaşaların təsirli Haqverdiyevə sənətə, teatra olan həvəs daha da artır.

Gənc yazıçı özünün ilk

əsərləri olan "Yeyərsən qazətini, gərərsən ləzzətini" (1892) və "Dağılan tifaq" (1896) da Peterburqda yazır. 1899-cu ildə o, Peterburqdan Şuşaya qayıdır. Şuşada iki il qalır və xalq yaradıcılığı nümunələri toplamaqla məşğul olur. Ədib "Bəxtsiz cavan" pyesini də 1900-cü ildə Şuşada yazır. Pyes elə həmin ildə tamaşaya qoyulur. 1901-ci ildə Haqverdiyev Şuşadan Bakıya gəlir və burada "Pəri cadu" pyesini tamamlayır. Əsər səhnədə, müəllifin başqa pyesləri kimi, böyük müvəffəqiyyət qazanır.

Bakı mühiti gənc yazıçının inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. O, burada H.Zərdabi, N.Vəzirov, N.Nərimanov, C.Zeynalov, H.Ərəblinski kimi dövrün qabaqcıl adamları ilə tanış olur, onlarla əlbir işləyir, teatr üçün repertuar hazırlayır, rejissorluq edir, dərslər deyir. Bu dövrdə Haqverdiyev rejissor olduğu, tamaşasına ümumi rəhbərlik etdiyi "Hacı Qara", "Vəzirli-xani-Lənkəran", "Müfəttiş", "Otello", "Qaçqlar", "Yağışdan çıxdıq,

yağmura düşdük", "Adı var, özü yox". "Dağılan tifaq", "Bəxtsiz cavan" və başqa pyeslərdə, hər şeydən əvvəl, ideyanın təhrih olunmasına, aktyor oyunundakı təbiiyyətə çox fikir verirdi.

1908-ci ildə Üzeyir Hacıbəylinin "Leyli və Məcnun" operasının səhnədə hazırlanmasına rəhbərlik edən Haqverdiyev həm də tamaşada ilk Azərbaycan dirijoru kimi çıxış edib.

Ə.Haqverdiyev 1904-cü ildə Şuşa şəhəri idarəsinə üzv seçildiyi üçün yenidən oraya qayıdır. O, burada çox qalır, 1905-ci il inqilabından sonra Rusiya dövlət dumasına Gəncə quberniyası üzrə nümayəndə seçilir və Peterburqda qalır, "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsini yazmaq üçün dövlət kitabxanasında çalışır. 1907-ci ildə yazıçı yenə həmin faciəyə aid əlavə məlumat toplamaq üçün İrana səyahət edir. Faciə ilk dəfə 1907-ci ildə Bakıda səhnəyə qoyulub və ondan sonra da böyük müvəffəqiyyətlə uzun zaman səhnədə oynanıb.

1920-ci ildən Haqverdiyev ədəbi və ictimai fəaliyyətinin yeni dövrü başlanır. O, incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsini icra etməyə yanaşır, dövlət teatrlarında müfəttiş vəzifəsində çalışır. 1921-ci ildən 1931-ci ilə qədər Azərbaycan Dövlət Universitetində ədəbiyyatdan mühazirələr

oxuyur, gənc kadrlar hazırlığı işində fəal iştirak edir. Haqverdiyev müəllimlik etməklə bərabər, bir çox məsul ictimai vəzifələrdə də çalışır. O, Azərbaycanı tədqiq və təvəbbü cəmiyyətinin sədr müavini və sonra sədri (1923-25), Şərç fakültəsinin katibi (1992-25) olur.

Ədib müəllimliklə, yeni əsərlər yazmaqla, teatra yaxınlaşmaqla kömək etməklə, müxtəlif vəzifələrdə çalışmaqla kifayətlənmiş. O, müxtəlif yerlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti, günün zəruri məsələləri haqqında məruzələr edir. 1927-ci ildə Haqverdiyev ədəbi-ictimai fəaliyyətinin otuz beş illik yubileyi keçirilir. 1928-ci ildə ədəbiyyat və incəsənət sahəsindəki xidmətləri nəzərə alınaraq qocaman ədibə Əməkdar incəsənət xadimi adı verilir.

Haqverdiyev bu dövrdə "Qırmızı qarı", "Ədalət qapıları", "Ağac kölgəsində", "Vəvəylə", "Köhnə dudman", "Babə yurdunda", "Qadınlar bayramı", "Kamran", "Sağsağan", "Yoldaş Koroglu", "Cox gözəl" və s. dram əsərləri yazmaqla bərabər, "Maralların" silsiləsindən olan satirik və başqa ciddi ruhlu çoxlu hekayələr də çap etdirir. Hekayələrin bir hissəsi "Maralların" (1927) və digər hissəsi "Hekayələr" (1940) kitabında toplanıb.

1933-cü il dekabrın 11-də Bakıda vəfat etmiş Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin məzarı Fəxr xiyabandır. Haqverdiyev bir klassik kimi həmişə əzizdir, həmişə canlıdır.